

« O‘ZBEKISTON - XITOI: TARIXIY-MADANIY, ILMIY VA IQTISODIY ALOQALAR RIVOJI »

mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

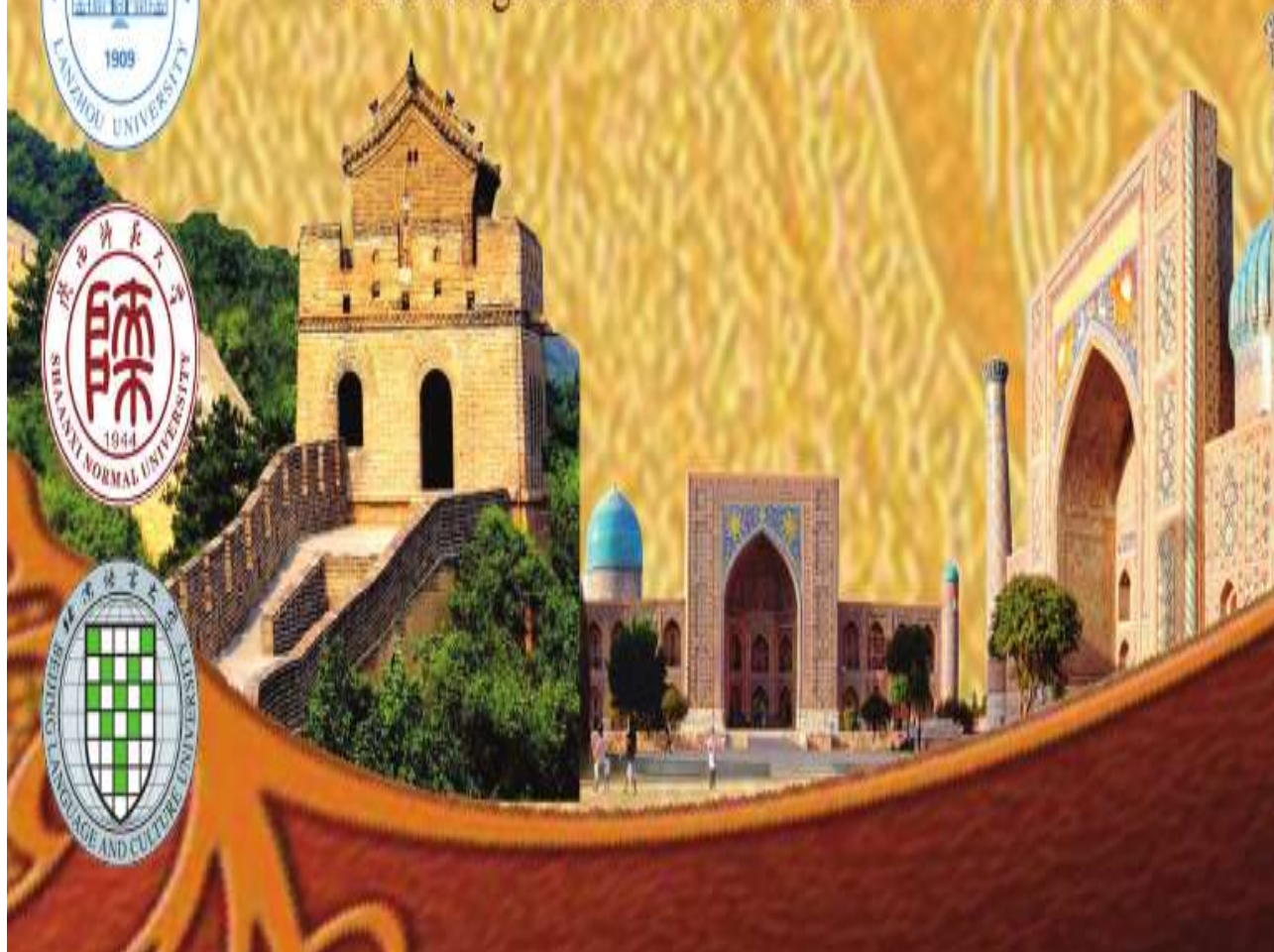
16-noyabr 2024-yil, Toshkent

«UZBEKISTAN-CHINA: DEVELOPMENT OF HISTORICAL, CULTURAL, SCIENTIFIC AND ECONOMIC RELATIONS»

November 16, 2024. Tashkent.

Proceedings of the international scientific conference

**«O‘ZBEKISTON - XITOIY: TARIXIY-MADANIY,
ILMIY VA IQTISODIY ALOQALAR RIVOJI »**

mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

materiallari

16 noyabr 2024 yil, Toshkent

“乌兹别克斯坦-中国：历史，文化，科学和经济关系发展”

国际学术研讨会

2024 年 11 月 16 日

Материалы международной научно-практической конференции

**«УЗБЕКИСТАН-КИТАЙ: РАЗВИТИЕ ИСТОРИЧЕСКИХ,
КУЛЬТУРНЫХ, НАУЧНЫХ И ЭКОНОМИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ»**

Ташкент, 16 ноября 2024 г.

Proceedings of the international scientific conference

**«UZBEKISTAN-CHINA: DEVELOPMENT OF HISTORICAL,
CULTURAL, SCIENTIFIC AND ECONOMIC RELATIONS»**

November 16, 2024. Tashkent.

KBK

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2024 yil 2 martdagi 78-F sonli Farmoyishi va O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining 2024 yil 10 martdagi 122-sonli buyrug'iga binoan 2024 yil 16 noyabr kuni tashkil etilgan **“O'zbekiston-Xitoy: tarixiy-madaniy, ilmiy va iqtisodiy aloqalar rivoji”** mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. – T.,: TDSHU, 2024, 959 b.

Tuzuvchi va mas'ul muharrir: prof. A. Karimov

Konferensiya tashkilotchilari:

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti huzuridagi Konfutsiy nomidagi o'zbek-xitoy instituti

Tashkiliy qo'mita:

prof. G.Rixsiyeva - rais

prof. A.Karimov

prof. S.Nasirova

dots. F. Xasanova

To'plam TDSPU Kengashi qaroriga ko'ra tasdiqlangan.

2024 yil 26 dekabr, 5-sonli bayonnoma.

Muallif fikri tahririyat nuqtayi nazaridan farqlanishi mumkin.

To'plamdan o'rin olgan maqolalarning saviyasi, sifati va ilmiy dalillarning haqqoniyligi hamda mazmuni uchun mualliflar mas'uldirlar.

ISBN

© Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti,

© TDSHU huzuridagi Konfutsiy nomidagi o'zbek-xitoy instituti

MUNDARIJA

Gulchehra Shavkatovna Rixsieva. Qutlov so'z	3
Tilshunoslik va innovatsion o'qitish usullari	
Лингвистика и инновационные методы обучения	
Linguistics and innovate methods of teaching	
Артикова З.З. 把 “bǎ” феълининг айрим полисемик хусусиятлари	7
Абдуллаева М.Б., Каримов А.А. Относительно особенностей терминов китайского изобразительного искусства гуохуа	16
Акимов Т. Xitoy tilidagi “to’rt” raqami bilan bog’liq iboralarning semantik tahlili	35
Алламбергенова С.М., Каримов А.А. Слова с перевёрнутой морфемой в современной китайской лексической системе	42
Alimova S.F. Besh element nazariyasi: xitoy madaniyatida ranglar va ularning falsafiy asosi	49
Воропаев Н.Н. Китайская песня как источник лингвострановедческих знаний	53
Valieva N.A. Olamning lisoniy manzarasida xitoy 汉 xan millatining baxt konsepti	60
Гиясова М.С. Неологизмы в современном китайском языке: классификация по цели и способам возникновения	67
Е Hua-nan (俄华楠). Research on the practice of "promotion of Mandarin" in Northwest China	71
Irgasheva U.A. Tilshunoslikda mutlaq (absolyut) va intellektual baho talqini (frazеologizmlar misolida)	75
刘丽瓊. 乌汉基本颜色词的隐喻认知研究	81
Мавлянова У.Х. Об особенностях рекламных текстов в цифровом маркетинге	86
Махамадтоирова А.В. xitoy tilida qiyoslash konstruksiyalarida daraja tengligining namoyon bo’lishi	96
Muxamedjanova Sh.B. Internet lingvistikasi tilshunoslikning zamonaviy yo’nalishi sifatida	109
Насирова С.А. формирование административных норм в терминологии древнекитайской правовой системы	118
南小兵. 面向中亚的汉字第二课堂教学与实践研究	139
М.А.Нурмухамедова. Просодия как суперсегментный компонент в фонологической системе языка (на примере китайского языка)	149
Омонов Қ.Ш. Темурийлар ташки снѣсатида хитой вектори.	

BESH ELEMENT NAZARIYASI: XITOIY MADANIYATIDA RANGLAR VA ULARNING FALSAFIY ASOSI

Alimova Sevara Farxadovna

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti

"Xitoyshunoslik oliy maktabi" kafedrasi katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Xitoyda "besh element" ya'ni an'anaviy besh rangi yashil, qizil, sariq, oq va qora rangdan iborat. Beshta rang yin va yang, osmon, er va inson o'rtasidagi muvozanatning falsafiy g'oyalarini o'zida mujassam etgan Besh element nazariyasiga mos keladi. Xitoyning an'anaviy besh rangi bahor, yoz, kuz va qish, hayot, olijanoblik, poklik, sir va boshqalar kabi bir nechta ma'nolarni anglatadi. Ular an'anaviy Xitoy madaniyatining muhim qismidir.

Kalit so'zlar: Besh element, ranglar, sulola, davr, xitoy madaniyati.

Abstract: In China, the "five elements" i.e. the traditional five colors are green, red, yellow, white and black. The five colors correspond to the theory of the Five Elements, which embodies the philosophical ideas of balance between yin and yang, heaven, earth and man. The traditional Chinese five colors have several meanings, such as spring, summer, autumn and winter, life, nobility, purity, mystery, etc. They are an important part of traditional Chinese culture.

Key words: Five elements, colors, dynasty, period, Chinese culture.

Insoniyat tabiat bilan uzviy bog'liq bo'lgan holda hayot kechiradi va bu bog'liqlik ming yillar davomida turli falsafiy tizimlar va nazariyalarning shakllanishiga sabab bo'lgan. Shu jihatdan qadimgi Xitoy falsafasida muhim o'rin tutgan "Besh element" nazariyasi ham inson va tabiat o'rtasidagi murakkab munosabatlarni o'zida aks ettiradi. Bu nazariya Xitoyning madaniy, falsafiy va estetik dunyoqarashining ajralmas qismi bo'lib, beshta asosiy rang – yashil, qizil, sariq, oq va qora – orqali tabiiy unsurlar va inson hayoti o'rtasidagi muvozanatni ifodalaydi. Ushbu ranglar nafaqat estetik jihatdan, balki falsafiy g'oyalar va ijtimoiy qadriyatlarni ham o'zida aks ettiradi. Xitoyda "Besh element" nazariyasi osmon, yer va insonning bir-biriga uyg'un holda yashashini ta'minlashga qaratilgan bo'lib, u "yin" va "yang" kuchlari orqali hayotning asosiy qonuniyatlarini tushuntiradi. Ranglarning ahamiyati esa bu nazariyaning markazida turib, hayotning turli davrlari, axloqiy qadriyatlar va ijtimoiy urf-odatlar bilan bog'liq tarzda shakllangan.

Ushbu maqolada biz qadimgi Xitoy madaniyatida "Besh element" nazariyasining ahamiyatini o'rganib, ranglarning ramziy ma'nolarini, ularning falsafiy, diniy va ijtimoiy sohalaridagi rolini tahlil qilamiz. Mazkur nazariyaning zamonaviy Xitoy madaniyatida qanday o'zgarishlarga uchraganini ham ko'rib chiqamiz.

Yirik olimlar tomonidan rang tufayli ramziy ma'noda "so'zlashish", ranglar vositasida insonlarni davolash, tarbiyalash, ranglar jilg'asi orqali falsafiy fikr yuritish, rang orqali insonlarning ichki dunyosini anglash, shuningdek, ranglarning qishloq xo'jaligi unumdorligini oshirishda, iqtisodda va boshqa masalalarni ijobiy hal etishdagi mavqeyi haqida tadqiqotlar olib borilmoqda.

An'anaviy xitoy madaniyatida ranglar boy ramziy ma'nolarga ega bo'lib, bu ma'nolar nafaqat tasviriy estetikada namoyon bo'ladi, balki odamlarning axloqiy tushunchalari, ijtimoiy urf-odatlar va diniy e'tiqodlarida ham chuqur ildiz otgan. Qadimgi Xitoyda eng muhim beshta rang mavjud bo'lib, bular: sariq, yashil, oq, qizil va qora. Lao Tzu shunday dedi: "ko'zlar beshta rang bilan chalkashib ketgan". Nima uchun ko'p ranglar orasidan faqat beshta rang tanlangan? Aslida, bu qadimgi davrlarda mashhur bo'lgan "Besh element" nazariyasidan ajralmasdir. Xitoy tilidagi "rang" ning asl ma'nosi insonning yuzining rangini anglatadi. Ushbu ranglardan foydalanish xom ashyoning mavjudligi, to'liq hunarmandchilik va estetikadagi o'zgarishlar bilan chambarchas bog'liq.

Qizil rang, ehtimol, Xitoy xalqining sevimli rangidir. Ming yillar davomida qizil rang ma'badlarda yoki uylarda, katta marosimlarda yoki qishloq xalq urf-odatlarida, bolalar liboslarida yoki mashhurlarning dramalarida keng qo'llanilgan. Qizilning turli nomlari bor, jumladan: 绛、赤、朱、丹、红、茜、彤、赭、绯. Qizil rang siyosatdagi qadr-qimmatni ifodalaydi. Qizil va siyosat o'rtasidagi bog'liqlik qadimgi davrlarda kuzatilishi mumkin. Chjou sulolasi davrida janglarda qizil otlar, qurbonlik qilishda esa qizil otlar yoki qizil ho'kizlar ishlatilgan. Xan sulolasining dastlabki davrida ko'plab imperatorlar qizil ajdaho liboslarini kiyib yurishgan va yuqori martabali amaldorlarning uylari va mashinalari ham "Chjuxu" va "Chjuxuan" deb nomlangan. Suy va Tang sulolalari davrida qizil rang faqat to'rtinchi va beshinchi o'rta darajadagi amaldorlarning kiyimlarida paydo bo'lishi mumkin edi, bu qizilning zodagonligi va ahamiyatini ko'rsatadi. Qizil rang nafaqat rasmiy oilada zodagonlikni, balki ayollarning go'zalligi, muloyimligi va jozibasini ifodalaydi. Yosh va go'zal ayollarni "pushti go'zallar" deb atashadi, e'tiborli ayollarni "sirli" deb atashadi.

"Yashil" so'zi birinchi marta Shang va Chjou sulolalari bronzalaridagi yozuvlarda paydo bo'lgan. Tabiiyki, bu rangning ham ko'plab ma'nolari bo: yashil, ko'k, zumrad. O'simliklarning o'sishini ifodalovchi yashil rang har doim odamlarga yangi hayot va umid hissi beradi. Haqiqatan ham, yashil rang yoshlikni, oltin yillarni ifodalaydi va ba'zan ayollarning go'zalligini anglatadi. Chin va Xan sulolalarining burilish davrida hukumat odamlarning mavqeini farqlash uchun "yashil rang oshpazlar uchun, ko'k rang esa rasmiy qullar va

dehqonlar uchun” deb belgilagan Xan sulolasi davrida dehqonlarga ko‘k va yashil kiyim kiyishga ruxsat berilgan, qullar esa asosan ko‘k rang kiygan. Moviy rang - bu past darajadagi amaldorlar kiyadigan rasmiy kiyimlarning rangi, shuningdek, sanoatdagi past darajadagi odamlar tomonidan kiyiladigan rang.

“Sariq” so‘zi Xitoy madaniyatida erta paydo bo‘lgan va uni oracle suyak yozuvlarida topish mumkin. Bu rangni xitoy xalqi tan olgan eng qadimiy ranglardan biridir. Ming va Qing sulolalari davrida markazlashuv o‘zining eng yuqori cho‘qqisiga chiqdi va sariq rang ham misli ko‘rilmagan va olijanob mavqega erishdi. Imperator yashagan Taqiqlangan shahar katta hududda sariq rangdan foydalangan, ammo shahar tashqarisida uni ibodatxonalardan tashqari ishlatishga ruxsat berilmagan. Imperator sudga borganda o‘z qadr-qimmatini ko‘rsatish uchun sariq ajdaho libosini kiyishi katta sharaf bo‘lgan.

Buddizm ham sariq rangni yaxshi ko‘radi, ibodatxonalar o‘zlarining ulug‘vorligini ta’kidlash uchun sariq rangdan foydalanadilar va oltin Budda haykallari ham dinga sirli rang beradi. Umuman olganda, xitoyda sariq rang omadni, imperator hokimiyati va boshqa sabablarga ko‘ra olijanoblikni, din va boshqa sabablarga ko‘ra xayrixohlikni anglatadi.

“Shuowen Jiezi” (“说文解字”) da “qora” ning izohi: “Olov bilan chekilgan rang olovdan keladi”. Qora ham ko‘p nomlarga ega: Xuan, Zhen, Wu, Zao, Mo, Li va Qian (玄、缁、乌、皂、墨、黎、黔). Qora rang uzoq vaqtdan beri rasmiy forma sifatida ishlatilgan. Qingacha bo‘lgan davrda zodagonlar ko‘pincha qora kiyim kiyishgan. Shu bilan birga, qora rang qo‘rqinchli va yomon rang sifatida ham ko‘riladi. Besh element ustasi shimolga nisbatan qora rangdan ham foydalanadi. Qadim zamonlarda “indiskriminate” atamasi mavjud bo‘lsa, hozirgi zamonda “gangster, gangster va gangster” atamasi mavjud bo‘lib, qora rangning ham kamsituvchi ma’nosi borligini ko‘rish mumkin.

“Oq” so‘zi “Shuowen Jiezi” da tushuntirilgan: “Oq – G‘arbning rangi. Yin narsalar uchun ishlatiladi, oq rang esa oq rangdagi nomlarga Bai, Su, Jian va Hao (白、素、缟、皓) kiradi.” Konfutsiy olimlarining tadqiqotlariga ko‘ra, oq rangni yoqtiradigan bir nechta sulolalar mavjud. Axir, Shang sulolasi shunchalik uzoq ediki, buni tekshirish qiyin, ammo Shang sulolasidan keyin oq tanlilarni himoya qilgan ikkita sulola bor edi, Song sulolasi va Jin sulolasi. Biroq, hukmdorlar axloqiy tarzda hukmronlik qilish va shohlar sifatida fazilatli bo‘lish uchun ko‘pincha oq rangdan foydalanadilar. Oq rang ko‘pincha qayg‘u va qayg‘u bilan bog‘liq, masalan, motam kiyimining rangi. Bundan tashqari, oq rang ham ayollar tomonidan yuz niqoblarini qo‘llash uchun ishlatiladigan oq kukunning rangidir.

Qadimgi odamlar beshta rangni “to‘g‘ri rang” deb bilishgan, besh rangni hayotning barcha jabhalari bilan bog‘lashgan va qat‘iy ierarxiyani ishlab chiqqan. Besh rang ham marosim va musiqa tizimining bir qismiga aylandi. Darhaqiqat, bu madaniyatdan ko‘rishimiz mumkinki, qadimgi odamlar tabiatni o‘rganib, jamiyat va tabiatni muvofiqlashtirishdan tartibni shakllantirishga harakat qilganlar. Hozirgi kunda Xitoyda odamlar besh rangni san‘at va boshqa jihatlariga ham qo‘llashlari mumkin, bu qadimgi odamlardan qolgan hikmat va ilhom bo‘lishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Чжан Цинчан. Конспект китайских цветowych слов // Преподавание и исследование китайского языка. 1991. № 3. С. 75-87.
2. Богушевская В.А. О цветоименовании в китайском языке // Известия восточного института, 1999 - Вып. № 4. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/o-tsvetonaimenovanii-v-kitayskom-yazyke> (Дата обращения 16.05.2013).
3. 闻一多著. 闻一多作品集. 北京: 现代出版社, 2016.08.第 82 页
4. Abdullayev.O‘.E. “Rangshunoslik”darslik,2022. 10-12 bet.